

Gedeputeerde Staten van de provincie Utrecht
t.a.v. gedeputeerde H. Bruins Slot
Postbus 80300
3508 TH Utrecht

Advies Gebiedsanalyse Stikstofdepositie d.d. 14 april 2020

Aanleiding

De provincie Utrecht vraagt in haar brief van 28 januari 2020 aan de Gebiedscommissie Utrecht-West aanbevelingen te doen die kunnen leiden tot vermindering van de stikstofdepositie en om een lijst van ondernemers die overwegen om te gaan stoppen en die de provincie gericht kan benaderen. In de brief geeft de provincie aan in het kader van deze problematiek verantwoordelijkheid te hebben voor het ontwikkelen van een gebiedsgerichte aanpak. De basis voor deze aanpak ligt, zo geeft de brief aan, in een goede gebiedsanalyse. De provincie vraagt daarover een advies van Gebiedscommissie Utrecht-West.

Doelen

De vraag van Gedeputeerde Staten is specifiek gericht op de stikstofproblematiek en gericht aan de Gebiedscommissie welke werkt aan een Vitaal platteland in Utrecht-West. Dit betekent dat het advies gericht is op de daadwerkelijke reductie van de stikstofdepositie op de Natura2000 gebieden. Gezien het werkgebied van de Gebiedscommissie ligt de focus van dit advies op het landelijk gebied, maar dient er door provincie Utrecht in bredere zin gekeken worden naar een verdeling van de stikstofopgave over de verschillende sectoren.

Andere belangrijk doelen in het landelijk gebied zijn:

- het toekomstperspectief voor de landbouw;
- de vergroting van de biodiversiteit;
- CO₂ vasthouden in de veenweidegebieden;
- realisatie en verbetering van het Nationale Natuurnetwerk (NNN);
- het verhogen van de waterkwaliteit;
- behoud van een vitaal platteland;
- behoud en ontwikkeling van het kenmerkende landschap.

Het doel om een toekomstbestendig watersysteem te realiseren in verband met de klimaatdoelen, loopt parallel met het doel om CO₂ vast te houden in de bodem.

In de Utrechtse veenweiden en de aanpalende gebieden in Zuid-Holland en Noord-Holland overlappen soms de doelen van vermindering van stikstofdepositie* en die van de vermindering van de CO₂ uitstoot** (ook in geografische zin).

- Na deze constatering adviseren wij deze doelen niet los van elkaar, maar in hun onderlinge samenhang te benaderen;
- Verder is het nodig duidelijk te formuleren welke doelen de overheid nastreeft. Het is voor de inwoners van een gebied van belang te weten wat de overheid van hen verwacht (het WAT). Dit betekent dat op landelijk en lokaal niveau duidelijk is wat er gerealiseerd moet worden.
- Wij adviseren om de uitwerking van de geformuleerde doelen, het HOE, te ontwikkelen in een gebiedsaanpak.

Om antwoord op de vraag van de provincie te kunnen geven, wordt hieronder stapsgewijs aangegeven dat er volgens de Gebiedscommissie op het thema stikstof twee sporen bestaan die beiden tegelijkertijd in een gebied ingezet moeten worden voor het beste resultaat. Enerzijds is dat het spoor van technische en bedrijfsmaatregelen gericht op stikstofreductie, anderzijds de inzet van grond als motor en stikstofrechten binnen een gebied. Dit wordt hieronder verder uitgewerkt.

Gebiedsgerichte aanpak

In een gebiedsgerichte aanpak werken de betrokkenen in samenspraak, gegeven de gestelde doelen, aan oplossingen voor het geheel. Dit zodanig dat er zoveel mogelijk draagvlak ontstaat bij alle betrokkenen. De optimale oplossing vloeit voort uit onderzoek naar reeds bestaande initiatieven, en op welke wijze welke doelen te realiseren zijn met behulp van deze initiatieven.

Voorbeeld:

Ideevorming over de gebiedsgerichte aanpak in een Utrechtse polder schetst een toekomstbeeld voor verschillende deelgebieden.

In een deel van het gebied is ruimte en toekomst voor kringlooplandbouw en natuurinclusieve landbouw met een belangrijk nevendoeel voor natuur en meer specifiek voor weidevogels.

In een kerngebied is er voorrang voor natuur en in de randzone kan de landbouw de natuurdoelstelling ondersteunen.

Het schetsen van duidelijke toekomstbeelden helpt om de eindsituatie dichterbij te brengen.

Parallel aan de gesprekken met bewoners vindt toetsing plaats bij de betrokken overheden. Hiermee sluiten de top-down benadering vanuit de overheid en de bottom-up benadering in het Gebiedscommissie op elkaar aan.

Uitwerking

In de uitwerking van de aanpak zijn de financiële middelen uiteraard randvoorwaardelijk. Het is de uitdaging om op grond hiervan een strategie uit te stippelen.

- Werk aan vertrouwen door doelen scherp te formuleren, zo ontstaat bereidheid op zoek te gaan naar de gemeenschappelijke basis.
- Maak afspraken met een lange termijn karakter.

Als het gebied de doelen heeft bereikt moet er daarna even rust zijn om investeringen terug te verdienen.

Basis voor alle uitwerkingen moet een uitstekende gebiedsanalyse zijn.

- Werk met complete en juiste data. Analyseer welke maatregelen het gewenste effect zullen hebben op de vermindering van de stikstofdepositie en welke kosten die met zich meebrengen.
- Aangrijpingspunten daarna zijn:
  - De gewenste technische maatregelen op de bedrijven of aanpassing naar nieuwe bedrijfsstructuren (zoals bijvoorbeeld kringlooplandbouw); per bedrijf kan de aanpak verschillen. Te denken valt aan aanpassing van het voer, grotere huiskavels voor meer beweiden en water toevoegen aan de mest.
  - Bij het waterbeleid gaat het om aanpassing van grondwaterpeilen en de inzet van onderwaterinfiltratie.
  - Bodemverbetering en agrarisch natuurbeheer.
  - Grond als motor, hieronder verder uitgewerkt.

N.b. Diverse alternatieven zijn nog in onderzoek, waarbij ook aandacht is voor de haalbaarheid en de bijdrage aan de oplossing. Denk aan de proeftuin Veenweiden of onderzoek op het gebied van waterbeleid. Van tevoren moet duidelijk zijn wat de bijdrage van de verschillende maatregelen is aan de stikstofreductie, zodat dit in het gebiedsproces meegenomen kan worden. De reductieopgave voor het gebied is te behalen met de optelsom van maatregelen op bedrijfsniveau en de grondstrategie.

Grond

Naast de bedrijfsmaatregelen is voor de gebiedsgerichte aanpak *grond* een centraal thema. Grond verwerven is geen doel op zich, maar staat ten dienste van de bovenliggende doelen, het verminderen van de stikstofdepositie op stikstofgevoelige Natura2000-gebieden en perspectief voor een duurzame landbouw. Er zijn verschillende instrumenten mogelijk, met elk hun voors en tegens. De inzet van beschikbare middelen dient goed afgewogen te worden tegen het te behalen resultaat. De vraag die de provincie stelde in de adviesaanvraag gaf in het gebied veel reuring, omdat die een duidelijke focus bevat op het opkopen van bedrijven als oplossing. Omdat grond(strategie) veel aspecten raakt en natuurlijk bij agrariërs gevoelig ligt, zijn hieronder verschillende aspecten van het grondinstrumentarium uitgewerkt.

(Onderlinge) kavelruil

Uiteraard hebben de agrariërs een voorkeur voor het onderling regelen van het grondverkeer. Kavelruil bewerkstelligt zo agrarische structuurverbetering, maar ook de inpassing van andere doelen. In het licht van stikstof betekent onderlinge ruil en bedrijfsovername dat de stikstofruimte na afroaming voor natuur voor de lokale landbouw beschikbaar blijft.

Aankoop door de overheid

De Gebiedscommissie gaat ervan uit dat het Rijk binnen afzienbare tijd komt met budgetten voor aankoop van bedrijven en bijbehorende randvoorwaarden. De provincie maakt het aankopen vervolgens operationeel. De Gebiedscommissie Utrecht–West adviseert de provincie om op basis van vrijwilligheid grond aan te kopen (liefst gehele bedrijven) waardoor stikstofruimte direct verkleint. De gebiedscommissie Utrecht–West heeft zorgen over de inzet van de 70% stikstofruimte die overblijft na de afroaming van de eerste 30% ten behoeve van natuur. Afhankelijk van de landelijk regels kan dit betekenen dat deze ruimte, bij aankoop, mogelijk geheel ter beschikking komt van de andere sectoren en dus niet beschikbaar is voor de lokale landbouw in de gebieden.

Grondbank

Ook adviseert de Gebiedscommissie de oprichting van een grondbank met maatschappelijke waarde. De aangekochte gronden zet men in voor de vergroting of verplaatsing van agrarische bedrijven (ten behoeve van extensivering, waarvoor meer grond nodig is) en voor de realisering van NNN. De juiste aanwending van deze extra oppervlakte stimuleert bijvoorbeeld kringlooplandbouw en natuurinclusieve landbouw. De vergroting van huiskavels maakt meer weidegang mogelijk en beperkt de uitstoot. Dit vraagt om spelregels voor de uitgifte (verkoop, verpachting) van grond aan de bedrijven die in aanmerking komen. De Gebiedscommissie biedt aan een voorstel te doen voor die spelregels. De provincie beslist daar vervolgens over. Het is belangrijk dat er breed draagvlak is voor deze spelregels.

Bij de verdeling van de aangekochte gronden in een later stadium (bijvoorbeeld inbreng in een kavelruil) adviseren we de gebiedspartijen de regie te laten voeren, waarbij duidelijk is welke doelen gerealiseerd dienen te worden. Een mogelijkheid die aandacht verdient, is om vanuit de provincie eventueel te zorgen voor schotten tussen aan te wijzen gebieden, opdat de gronden in die deelgebieden ook goed te verdelen zijn.

Voldoende stikstofruimte voor het gebied

Door iedereen wordt erkend dat het belangrijk is dat zowel de stikstofemissie van de gebieden naar beneden gaat, als ook dat er voldoende stikstofruimte beschikbaar moet blijven voor het gebied. Dit ten behoeve van de agrarische bedrijven die toekomst zien in het gebied en die volgens de regels van de kringlooplandbouw c.q. de natuurinclusieve landbouw willen boeren, zoals bijvoorbeeld benoemd in de landbouwvisie en het “actieplan duurzame landbouw met natuur”. Het innemen van deze vrijvallende ruimte ten behoeve van andere doelstellingen zoals de bouw of industrie is zeer omstreden onder de agrariërs.

Wij adviseren een voldoende hoeveelheid te vergunnen stikstofruimte te reserveren voor de bovengenoemde agrariërs. Dit vraagt om een politieke afweging en slimme inzet van de beschikbare instrumenten. N.B. De begrippen kringlooplandbouw en natuurinclusieve landbouw zijn nu nog erg algemeen van karakter. Deze begrippen zijn nader uit te werken, in goed overleg met de landbouw en andere gebiedspartners in het gebied. Het goede werk van de Proeftuin Veenweiden en de resultaten met agrarische ondernemers en natuurterrein beherende organisaties dienen daartoe een vervolg te krijgen.

Afwaardering gronden

Voor het realiseren van de gezamenlijke doelen is in onze ogen ook afwaardering van de te verkopen gronden van belang. Bijvoorbeeld door het opleggen van kwalitatieve verplichtingen. Afwaardering kan ook van toepassing zijn zonder dat van aankoop van gronden door bedrijven sprake is. Zoek hierbij aansluiting bij de resultaten van de pilot Zegveld, waar dit wordt uitgewerkt en toegepast.

Aankoop gronden elders

Voor de verplaatsing van bedrijven uit de gebieden waar de problematiek van stikstofuitstoot speelt, adviseren wij om elders gronden aan te kopen. Wij adviseren wel om gronden binnen de provincie aan te kopen, maar ook in overleg met andere provincies duidelijkheid te scheppen over verplaatsingsmogelijkheden. De Gebiedscommissie heeft inzicht in de verplaatsingswensen in Utrecht-West.

Zet het kopen van bedrijven ten behoeve van verplaatsers in voor meer doeleinden, dus voor de klimaatdoelen en vermindering stikstofdepositie en waar nodig, voor het NNN.

Maak het instrumentarium voor het ondersteunen van bedrijfsverplaatsingen operationeel en uitvoerbaar. Maak het verplaatsen aantrekkelijk voor de ondernemers die dat willen. Zorg dat ondernemers niet alle kosten voor de verplaatsing betalen. Zij dragen bij aan het realiseren van maatschappelijke doelen en dienen ook zo behandeld te worden. Voorkom in het te ontwikkelen lange procedures en processen.

Prioritering

De Gebiedscommissie heeft zich ook afgevraagd of het nodig is prioriteiten te stellen voor de aankopen. De Gebiedscommissie vraagt aan de provincie om prioriteiten te stellen voorafgaand aan een gebiedsaanpak. Het beschikbare budget zo effectief mogelijk inzetten vraagt om prioritering. Hoeveel middelen worden beschikbaar gesteld voor de realisering van bedrijfsmaatregelen en hoeveel middelen voor het aankopen van agrarische bedrijven? Binnen die beschikbare budgetten adviseren wij te prioriteren.

Stel voor aankoop prioriteiten vast op basis van bijvoorbeeld:

- a) De nu uitgestoten hoeveelheid mol per hectare;
- b) De afstand tot de Natura 2000 gebieden (binnen 1 km van N2000, binnen 3 km van N2000 en verder).
- c) Mogelijkheid voor verplaatsers creëren

Vrijwilligheid

Rijksbeleid hanteert vrijwilligheid als uitgangspunt. Dat maakt de overheid afhankelijk van de bereidheid van de ondernemers. De overheid heeft als voordeel dat zij kan aanbieden om het gehele bedrijf, dus inclusief alle bedrijfsgebouwen, in één keer aan te kopen. Op de particuliere grondmarkt zal er vooral interesse zijn om delen te kopen (dure bedrijfsgebouwen zonder functie of bijbehorende gronden zijn minder in trek, wat kan resulteren in onwenselijke leegstand).

Bij het uitgangspunt vrijwilligheid past het niet dat de overheid op pad gaat en bedrijven bezoekt met als achterliggend doel om het bedrijf aan te kopen. Leg het initiatief geheel bij de boer, op basis van degelijke en duidelijke informatie vanuit de provincie.

Voorkeursrecht

Binnen verschillende overheden wordt nagedacht over de inzet van het instrument voorkeursrecht. Bij het uitgangspunt van vrijwilligheid komt ook de vraag aan de orde of het instellen van een voorkeursrecht op prioritair (deel) gebieden van toepassing kan zijn. Dit geeft de provincie het eerste recht om gronden die vrij komen te verwerven. Vooral bij de stikstofproblematiek kan dit nuttig en nodig zijn, om specifieke bedrijven die piekbelastingen op Natura2000 gebieden veroorzaken aan te kopen. Dit is nader te onderzoeken. Het recht om als eerste gronden te kunnen verwerven voor de overheid is bedoeld om ontwikkelingen te kunnen sturen vanaf het moment dat de overheid het voornemen heeft om maatschappelijke doelen in een gebied te bereiken. Een nadeel is dat met het inzetten van het voorkeursrecht de bewegingsvrijheid van alle grondeigenaren in dat gebied wordt ingeperkt. Anderzijds kan de inzet van het voorkeursrecht ook voorkomen dat partijen uit andere sectoren of landsdelen bedrijven en rechten opkopen, waarmee stikstofruimte niet voor de lokale landbouw beschikbaar blijft. De inzet kan verzacht worden door af te spreken in welke gevallen de provincie afziet van haar eerste recht van aankoop. Dit kan op het moment dat een agrariër (een deel van) het bedrijf van een collega wil kopen. Daarnaast is een vrees dat het provinciale aankoopproces lang duurt en daarmee onzeker is.

De Gebiedscommissie geeft aan dat de inzet voorkeursrecht van koop in de context bekeken moet worden van de lopende stikstofdiscussies. Inzet van het instrument moet de doelen dienen: daadwerkelijke stikstofreductie realiseren, en toekomstperspectief bieden aan doorgaande agrarische bedrijven. De Gebiedscommissie adviseert de inzet en effect van het instrument grondig te onderzoeken, in het licht van de lopende discussies op landelijk en lokaal niveau.

Werkwijze voor de gebiedsgerichte aanpak

Samenvattend heeft de Gebiedscommissie in het bovenstaande geadviseerd om per doelstelling duidelijk aan te geven wat die doelstelling (per deelgebied) is. Dat hoeft niet uitgewerkt te zijn maar wel duidelijk. Dit opdat de mensen in het gebied weten wat er van hen wordt verwacht. Wanneer is het goed genoeg? Vooraf moet duidelijk zijn waaraan minimaal moet worden voldaan. De uitwerking is dan aan de deelgebieden. De provincie gaat over het wat, de gebiedsgerichte aanpak gaat over het hoe.

Wij adviseren ook om de budgetten die bij de doelen horen aan het begin van het proces bij elkaar te voegen (dat geldt tenminste voor de budgetten voor grondaankopen), één samenhangende opdracht voor een (deel)gebied te maken en vervolgens aan het gebied te vragen om dat in de praktijk concreet vorm te geven. Op deze manier is er aansluiting mogelijk bij de initiatieven die er in veel gebieden al zijn. Op deze basis kan er in eerste instantie een *voorverkenning* in het gebied plaatsvinden. Dat houdt in dat onderzocht wordt op welke manier de opdracht van de provincie zijn vertaling kan vinden in de praktijk.

Dat kan concreet betrekking hebben op maatregelen op bedrijfsniveau, inventarisatie van wensen voor stoppen of verplaatsen of juist in het gebied blijven en onderzoeken of kringlooplandbouw een goede en realistische optie is. In dit stadium zijn ook boeren te koppelen aan initiatiefnemers, kunnen er oriëntaties plaatsvinden van natuurbeheer door boeren, concrete maatregelen om de stikstofdepositie te verminderen etc. Ook kan het gewenst zijn kavelruilen toe te passen. En wellicht past een vorm van natuurbeheer bij de bedrijfsvoering van sommige bedrijven, waarbij de betrokkenheid van de terrein beherende organisaties van belang is. Utrecht–West biedt aan om deze voorverkenning uit te voeren.

Na de oplevering van de voorverkenning kan, na beoordeling, de provincie de opdracht geven over te gaan tot een echte gebiedsverkenning. Daarin wordt het te ontwikkelen plan al concreter. De gebiedsverkenning levert de hoofdzaken van de te kiezen aanpak, die kan rekenen op draagvlak in het gebied.

Convenant

Hierna kan de provincie besluiten over te gaan tot de voorbereiding van de uitvoering; bij voorkeur leidt dit alles tot het sluiten van een convenant tussen de gebiedspartners en de overheid. Het voordeel van een convenant is dat elke partner weet waar hij of zij aan toe is. Dat bespaart onder meer kosten en het is vooraf duidelijk wie welke kosten gaat dragen, wat bevorderlijk is voor het behoud van het draagvlak. De Gebiedscommissie kan helpen dit te organiseren en in goede banen te leiden.

Voorkom vertraging andere maatregelen

Deze drie stappen kunnen nog wel enige tijd duren. Dat zorgvuldige proces mag niet ten koste gaan van feitelijke uitvoering van maatregelen die enkelvoudig zijn en het grotere geheel niet frustreren. Zo kan bijvoorbeeld noodzakelijk onderhoud van een weg in een gebied gewoon plaatsvinden, omdat dit geen effect heeft op de doelen en werkzaamheden.

Brede vertegenwoordiging

Bij alle stappen in het proces zijn de vertegenwoordigers van de diverse belangen en invalshoeken betrokken. Denk aan landbouw, natuur, waterbeleid en -beheer, landschap, recreatie etc. Wij adviseren een aanpak die ervoor zorgt dat stakeholders in de gebieden zelf verantwoordelijkheid voelen en nemen om het gebiedsproces te dragen en tot resultaat te brengen. Daarbij hoort een adequate ondersteuning van het proces door deskundige mensen.

Provinciegrenzen

De Gebiedscommissie pleit ervoor om bij provinciegrens overschrijdende doelen goed af te stemmen met de aanliggende provincie. Dat geldt zeker voor de afstemming bij Botshol (met Noord-Holland, Ronde Hoep), bij de Oostelijke Vechtplassen (Noord-Holland) en bij de Nieuwkoopse plassen (Zuid-Holland). Bovendien geven agrariërs aan dat in ieder geval een 'gelijk speelveld' van belang is, wat afstemming op landelijk niveau vereist.

Agrarische experts

Bij dit onderwerp is het wenselijk te kijken naar de rol en taak van de diverse beoogde agrarische experts. Zowel LNV als de provincie geven aan dat deze experts er moeten komen. De Gebiedscommissie doet de aanbeveling om vooraf zeer goed af te wegen met welke rol en rolopvatting de experts worden aangesteld en op pad gestuurd. De agrarische ondernemer heeft te maken met (te) veel erfbetreders vanuit verschillende invalshoeken, met ieder zijn of haar eigen agenda. Afstemming tussen LNV en de provincie lijkt ons primair aan de orde, maar ook de relatie van deze aan te stellen personen met de Gebiedscommissie Utrecht-West.

Duidelijkheid en vertrouwen

De Gebiedscommissie adviseert de provincie om voorafgaand aan de start van een gebiedsproces de doelen, de rolverdeling en uitgangspunten af te stemmen met het Rijk. Op grond hiervan moet er voldoende duidelijkheid en (speel)ruimte zijn voor de gebiedsgerichte aanpak, zodat gebiedspartijen daar met vertrouwen aan beginnen.

Privacy

De vraag van de provincie betreffende de wensen van individuele ondernemers plaatsen wij ook in een breder perspectief. De geuite wensen van de ondernemers geven inzicht in zaken met een sterk privacygevoelig karakter. Gegevens zondermeer ter beschikking stellen, is daarom niet mogelijk. Daarbij komt dat momenteel nog niet duidelijk is op welke wijze de provincie invulling wil geven aan de regeling; dat geeft de bewoners nog onvoldoende vertrouwen om het gesprek aan te gaan.

Aanbevelingen van Gebiedscommissie Utrecht–West aan Gedeputeerde Staten van Utrecht op hoofdlijnen

1. Schep vertrouwen door de uitgangspunten van de gebiedsgerichte aanpak te laten volgen op besluitvorming van het Rijk en door ruimte te geven aan de gebiedsgerichte aanpak. En besef dat de gekozen uitgangspunten en de uitkomsten bepalend zijn voor hoe gebiedspartners starten aan een gebiedsproces;
2. Formuleer heldere doelstellingen vanuit de provincie (wat wil de overheid bereiken);
3. Bundel budgetten voor gebiedsprocessen aan het begin van het traject en geef één samenhangende opdracht op basis van de doelstellingen;
4. Speel proactief in op de initiatieven in de gebieden;
5. Kies, met gebiedspartijen, logisch begrensde deelgebieden om doelstellingen te realiseren;
6. Organiseer de concrete uitwerkingen met een gebiedsgerichte aanpak;
7. Sluit een convenant voor de uitvoering;
8. Werk de maatregelen op bedrijfsniveau uit en maak daarover afspraken met de gebiedspartijen;
9. Maak een aankooptitel voor het doel beperking uitstoot stikstof (en CO₂ vermindering veenweidegebied);
10. Geef proactieve ondersteuning aan het instrument Kavelruil en vrijwillige bedrijfsverplaatsing;
11. Start een grondbank met maatschappelijke waarde; uitgifte van grond aan boeren met kringlooplandbouw of natuurinclusieve landbouw, indien nodig met afwaardering als er voorwaarden aan het grondgebruik worden gesteld (kan ook in de bestaande situatie nuttig zijn). Maak het gebied verantwoordelijk voor toedeling van de inzet van die gronden passend binnen de doelstellingen;
12. Geef nader vorm en inhoud aan de begrippen kringlooplandbouw en natuurinclusieve landbouw in overleg met de gebiedspartijen in het gebied;
13. Laat door de Gebiedscommissie Utrecht–West een advies opstellen voor regels die gelden voor partijen om in aanmerking te komen voor gronden van de overheid; Leg de regie voor verkoop aan gebiedspartijen bij het gebied
14. Reserveer stikstofruimte, na afroeping voor natuur, en stel die ter beschikking (gekoppeld aan grond) aan blijvende boeren die toekomstbestendige landbouw willen bedrijven;
15. Koop bij voorkeur gehele bedrijven inclusief bedrijfsgebouwen;
16. Voer een grondige analyse van het instrument voorkeursrecht uit, samen met gebiedspartners;
17. Onderzoek en organiseer medefinanciering bij te nemen maatregelen op bedrijfsniveau;
18. Start een gebiedsgerichte aanpak in delen: voorverkenning, gebiedsverkenning, gebiedsuitwerking en daarna uitvoering; wij bieden aan de verkenningen voor u – of in nauwe samenwerking met u – uit te voeren
19. Sluit na de gebiedsverkenning een convenant voor de uitvoering;
20. Stem de opdracht van de erfcoaches goed af met LNV, waterschap en de gemeenten;
21. Werk vanuit wensen en aanmeldingen van de ondernemers in het gebieden, werk vraaggericht;
22. Wees betrokken en communiceer eenvoudig, wederkerig en duidelijk; de informatieverstrekking moet duidelijk zijn;

23. Werk toekomstbestendige verdienmodellen uit voor bedrijven die natuurdoelen helpen ondersteunen, al dan niet in nabijheid van NNN/Natura2000-gebied. Dit zou een deelopdracht kunnen zijn voor enkele agrarische coaches, die bedrijven actief kunnen ondersteunen.

Wij hopen met dit advies een substantiële bijdrage te leveren aan de daadwerkelijke reductie van stikstof en een toekomstperspectief voor de landbouw in Utrecht-West. Graag bespreken we de inzet van de Gebiedscommissie in het vervolgtraject.

Vriendelijke groet,
Namens Gebiedscommissie Utrecht-West

Joris Hogenboom
Voorzitter Gebiedscommissie Utrecht-West

Noten

* vermindering stikstofdepositie gaat over de uitstoot van NH₃ door de agrarische bedrijven (uit mest en stallen) en NO_x emissies van de overige sectoren.

** vermindering CO₂ uitstoot heeft betrekking op de beperking van CO₂ als gevolg van de oxidatie van veengronden die nu optreedt als gevolg van uitdroging en blootstelling aan de lucht.